
UDK: 81:398.12
Izvorni znanstveni članak
Primljen 23. IV. 2016.

SANJA VULIĆ
Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
sanja.vulicc@gmail.com

O KORIZMENOME RAZDOBLJU U AUTOHTONIM HRVATSKIM ZAJEDNICAMA SJEVERNO I SJEVEROISTOČNO OD HRVATSKE S ETNOLINGVISTIČKOGA ASPEKTA

Sažetak

Etnolingvistička analiza pučkih blagdanskih imena i liturgijskih razdoblja podrazumijeva njihovu dijalektološku analizu, uključujući i frazeme te eventualne poslovice vezane uz pojedine svetačke spomendane, uz pojedine blagdane i svetkovine te određena liturgijska razdoblja. Tema su ovoga rada izabrana pučka imena korizmenih nedjelja, Velikoga tjedna i dana u Svetome trodnevlju u hrvatskim autohtonim zajednicama sjeverno i sjeveroistočno od Hrvatske. Primjeri pučkih imena koje je autorica rada prikupila terenskim istraživanjem redovito su akcentuirani, a ostali su navedeni na način na koji su zabilježeni u publikacijama iz kojih su ekscerpirani. Razmatrani primjeri jasno potvrđuju da su analizirana pučka imena dobar pokazatelj podrijetla pojedine autohtone skupine Hrvata u dijaspori. O tome svjedoče ne samo leksičke nego i dijalekatne jezične značajke tih imena. Zaključuje se da su ta pučka imena u različitim govorima autohtonih zajednica u hrvatskoj sjevernoj i sjeveroistočnoj dijaspori uglavnom sukladna imenima koja se rabe u matičnoj domovini. Inojezični utjecaji većinskoga naroda snažnije su izraženi samo u pojedinim mjesnim govorima, tj. u mjestima u kojima veći broj desetljeća izostaje bogoslužje na hrvatskome jeziku.

Ključne riječi: Hrvati, sjever, dijaspora, korizma, etnolingvistika

Uvodne napomene

Pučke pobožnosti u korizmi u hrvatskome su narodu bile i još su uvijek prilično zastupljene, kako u prvome, vremenski dužem dijelu korizmenoga razdoblja (tj. od Pepelnice do Cvjetnice, odnosno šeste, a ujedno i posljednje korizmene nedjelje), a osobito u drugome, vremenski kraćem, ali zato težišnom dijelu korizme (tj. od Cvjetnice do Velike subote). Unatoč tomu, pučka imena korizmenih nedjelja, osobito prvih četiriju, uglavnom su na leksičkoj razini sukladna imenima zabilježenim u katoličkim kalendarima. Usto, u brojnim se hrvatskim mjesnim govorima u dijaspori pučka imena tih četiriju korizmenih nedjelja uopće ne rabe. Zbog toga se leksička raznolikost pojedinih hrvatskih narječja i dijalekata vrlo rijetko odražava u pučkim imenima tih nedjelja u mjesnim govorima autohtonih zajednica Hrvata u sjevernoj i sjeveroistočnoj dijaspori. Ti govori pripadaju svim trima hrvatskim narječjima, a u okviru pojedinih narječja različitim dijalektima. Riječ je o čakavskim te o vrlo arhaičnim štokavskim mjesnim govorima Hrvata u selima duž austrijsko-mađarske državne granice te čakavskim govorima u blizini austrijsko-slovačko-mađarske tromeđe, zatim o kajkavskim govorima pomurskih Hrvata u Mađarskoj (sjeverno od našega Međimurja), o kajkavskim i arhaičnim štokavskim govorima Hrvata u mađarskome dijelu Podravine, arhaičnim štokavskim govorima bošnjačkih Hrvata (u okolini Pečuha u mađarskome dijelu Baranje), o temeljno čakavskome govoru danas na žalost već u potpunosti pomađarenih Hrvata u Hajmašu (pedesetak km sjeverno od Pečuha, odnosno 12 km istočno od Dombovara)¹, o arhaičnim štokavskim govorima šokačkih i rackih Hrvata te novoštokavskim govorima bunjevačkih Hrvata u mađarskome dijelu Bačke, također o novoštokavskim govorima Hrvata koji žive u naseljima na Dunavu u blizini Budimpešte. Primjeri pučkih imena koje je autorica ovoga rada prikupila terenskim istraživanjem redovito su akcentuirani²,

1 Budući da je govor Hrvata u Hajmašu istražen i opisan, etnolingvistička dijalektološka građa iz toga govora uključena je u ovu analizu. Predci hajmaških Hrvata su se iz središnje Hrvatske u Mađarsku preselili godine 1715.

2 Analiziranu etnolingvističku dijalektološku građu, uz koju nije naveden izvor, autorica ovoga rada prikupila je osobnim terenskim istraživanjem: u Pinkovcu u Austriji u srpnju 1990.;

a ostali su u pravilu navedeni na način na koji su zabilježeni u publikacijama iz kojih su ekscerpirani.

1. Etnolingvistička analiza

Premda se korizmene pučke pobožnosti još uvijek održavaju u mnogim naseljima u kojima žive Hrvati pripadnici autohtonih zajednica u sjevernoj i sjeveroistočnoj dijaspori, hrvatska pučka imena prvih četiriju korizmenih nedjelja malo su gdje još u uporabi, npr. u ikavsko-jekavskim govorima šokačkih Hrvata u mađarskome dijelu Baranje, u naseljima Olas i Semartin. U tim se govorima, kao što je i inače uobičajeno u Hrvata, prva korizmena nedjelja naziva *Čista nedjelja*. Zanimljivo je da u Olasu te nedjelje nije vladalo uobičajeno korizmeno pokorničko raspoloženje jer se, prema zapisima etnografa Đure Frankovića, u kasnim popodnevnim satima pred vinskim podrumima zapalila vatra i „oko vatre pjevalo i veselilo“. Mladež je na pašnjacima zapalila vatru, pjevala, plesala i veselila se, obično do 9 ili 10 sati na večer (usp. Franković, 2011: 171). Šokački Hrvati ikavci u selu Santovu u mađarskome dijelu Bačke, kao i oni u dijelu Bačke koji je danas u državi Srbiji (npr. u mjestima Monoštor, Sonta), rabe pučko ime *Čista nedilja*. Bunjevački Hrvati u Bačkoj rabe ime *Čista nèdilja* (usp. Sekulić, 2005: 318). Ime je te nedjelje s jedne strane povezano s korizmenim pokajničkim čišćenjem od grijeha, a s druge strane korespondira s jednim od pučkih imena prvoga dana u

u Frakanavi u Austriji u lipnju i srpnju 1991.; u Novom Selu u Austriji u srpnju 1991.; u Filežu u Austriji te u Novom Selu u Slovačkoj u kolovozu 1992.; u Bandolu u Austriji te u Undi, Židanu, Plajgoru i Prisiki u Mađarskoj u srpnju 1993.; u Bajngrobu, Kalištrofu, Longitolju, Mučindrofu, Malom Borištofu, Šuševu, Mienovu i Gerištofu u Austriji u srpnju 1994.; u Bielom Selu i Pandrofu u Austriji te u Hrvatskom Jandrofu u Slovačkoj u lipnju 1995.; u Čunovu u Slovačkoj u srpnju 1995.; u Pajngrtu, Otavi, Rasporku i Cindrofu u Austriji u kolovozu 1996.; u Hrvatskom Grobu u Slovačkoj u lipnju 1997. te u Hajmašu u Mađarskoj u srpnju 2004. Usporedbenu etnolingvističku građu iz Hrvatske koja se spominje u ovome radu, a uz koju nije naveden izvor, autorica je prikupila osobnim terenskim istraživanjem u Podravskim Sesvetama u svibnju 1992.; u Jelsi na Hvaru u srpnju 1992.; u Molvama u Podravini u lipnju 1996. te u Velom Ižu na otoku Ižu u studenome 1998. Početkom 1992. zabilježila je primjere iz govora prognanika iz Luča u Baranji, koji su tada boravili u Zagrebu. Usporedbenu etnolingvističku građu iz Sonte i Monoštora u dijelu Bačke koji je danas u granicama države Srbije prikupila je osobnim terenskim istraživanjem u travnju 2008.

korizmi (*Čista sri(je)da*), jer je to, nakon dužega razdoblja, prva nedjelja bez ikakva mrsnoga jela, a usto se jela pripremaju u posuđu s kojega su na Čistu srijedu potpuno uklonjeni svi tragovi masti.

Za drugu se korizmenu nedjelju u Santovu, Monoštoru i Sonti rabi ime *Páčista nedilja*. U Semartinu se rabi ime *Pačista nedjelja*. Bunjevački Hrvati u Bačkoj govore *Pačista nèdilja* (usp. Sekulić, 2005: 318). Ime *Pačista nedjelja* doslovce znači 'nedjelja koja dolazi nakon, tj. poslije Čiste nedjelje' (usp. Boryś, 1973: 73). Naime, prefiks *pa-*, koji je praslavenskoga podrijetla, ima značenje 'poslije, nakon, opet, ponovo' (usp. Brabec – Hraste – Živković, 1958: 176; Skok, 1972: 583).

Poznato je da se treća korizmena nedjelja zove *Bezimena* jer te nedjelje nema posebnih liturgijskih sadržaja. U Semartinu se rabi fonološka inačica *Brezimena nedjelja*. Prvi dio pridjevske tvorenice *brezimen-, -a, -o* sačinjava prijedlog *brez* koji je nastao križanjem istoznačnih prijedloga *bez* i *prez* koji su oba praslavenskoga podrijetla. U Santovu se rabi inačica *Brezimena nedilja*. Isto je u Šokaca u Bačkoj s druge strane granice (npr. *Brezimenâ nedilja* u Monoštoru), ali (za usporedbu) i u pojedinim čakavskim govorima u Hrvatskoj (npr. *Brèzimena nedilja* u Velom Ižu na otoku Ižu). U bunjevačkih Hrvata u Bačkoj je *Brezimena nèdilja* (usp. Sekulić, 2005: 318).

Četvrta se korizmena nedjelja naziva *Sredoposna* jer obilježava središtu korizmenoga razdoblja, a time i sredinu korizmenoga posta. Tvorbeno značenje pridjeva *sredopostan, sredoposna, -o* jest 'koji je u sred(ini) posnoga razdoblja'. Sukladno tomu, bunjevački Hrvati u Bačkoj rabe ime *Sridoposna nèdilja* (usp. Sekulić, 2005: 318). U šokačkome Semartinu u mađarskoj Baranji govori se *Sredoposna nedjelja*, u Santovu u Bačkoj *Sridoposna nedilja*, u Monoštoru *Sridoposnâ nedilja*, a u Sonti *Sridopösna nedilja*.

Među Hrvatima koji žive duž austrijsko-mađarske državne granice najbrojnija su naselja u kojima žive govornici čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta. Tim dijalektom govore i Hrvati u naseljima blizu austrijsko-slovačko-mađarske tromeđe. Njihovi predci potječu iz središnje Hrvatske, a uglavnom su iselili u 16. stoljeću. U tim se čakavskim i temeljno čakavskim naseljima danas još rabe hrvatska pučka imena

samo dviju posljednjih korizmenih nedjelja. Pretposljednju, tj. petu korizmenu nedjelju, Glušnicu, nazivaju po pučkome običaju zamotavanja svih raspela u kući u crne tkanine te prekrivanja crkvenih oltara tamnim tkaninama³. Budući da se u tim čakavskim govorima čuva stari inicijalni skup *čr-* (sa slogotvornim *r* ili sa slijedom *er*), za petu korizmenu nedjelju rabi se pučko ime *Črna⁴ neđija* (Gerištof u Austriji), *Črna neđija* (Frakanava u Austriji, Unda i Koljnof u Mađarskoj), *Černa neđija* (Mučindrof i Šuševo u Austriji, Židan, Plajgor i Prisika u Mađarskoj), *Črna neđilja* (Bajngrob u Austriji), *Črna ned⁵ilja* (Otava i Cindrof u Austriji), *Črna ned⁶ilja* (Novo Selo u Austriji, Hrvatski Jandrof i Čunovo u Slovačkoj), *Černa neđilja* (Filež⁵ u Austriji). Prema pučkoj meteorologiji za poljodjelce nije dobro ako na tu nedjelju pada kiša, pa je u Frakanavi poznata poslovice: *Ako na Črnu neđiju guôdina curî⁶ uônda je za sejâka têska z'emja va dêlu*. S tim je povezana i druga poslovice iz sela duž austrijsko-mađarske granice, koja glasi: *Ako je m⁷okra Č(e)rna ned⁸i(l)ja va žiêtvi niêtê bit ôbi(l)ja* (tj. bit će slaba žetva).

Kad je riječ o imenu pretposljednje korizmene nedjelje, na razmatranome je području iznimka Hrvatski Grob u Slovačkoj (sjeveroistočno od Bratislave), čiji je govor pod snažnim utjecajem slovačkoga jezika, pa se kao ime pretposljednje korizmene nedjelje rabi slovakiizam *Smrtna neđila* (prema slč. *Smrtná nedel'a*).

Za razliku od Hrvatskoga Groba, pučko ime za petu korizmenu nedjelju, sukladno onima u Austriji i zapadnoj Mađarskoj, može se susresti drugdje u sjevernoj dijaspori, npr. *Crna neđilja* u temeljno čakavskome govoru Hajmaša kraj Pečuha. To je ime, među inim, jedan od pokazatelja kako su potomci nekadašnjih iseljenika iz središnje Hrvatske, čiji govor temeljno pripada čakavskomu ikavsko-ekavskom dijalektu, očuvali katoličko nazivlje i blagdanska imena iz staroga kraja. Hajmaško ime *Crna neđilja* također je u skladu s promjenom koja se, pod utjecajem

3 Danas se obično rabe tamnoljubičaste tkanine umjesto crnih.

4 U čakavskim govorima duž austrijsko-mađarske granice te na austrijsko-slovačko-mađarskoj tromeđi nerijetko se može čuti specifični poludugi naglasak, blago uzlazne intonacije, za koji se u ovome radu rabi znak [˘]. Taj naglasak nije fonološki relevantan.

5 U Filežu se govori: *Černa neđilja je četrnâjs dân pred V[˘]azmi*.

6 Tj. ako pada kiša.

doseljenih štokavaca, u tome temeljno čakavskom govoru dogodila još prije preseljenja u Mađarsku. Naime, stari inicijalni skup *čr-*, koji se inače često susreće u čakavskim govorima, bio je očuvan u hajmaškome govoru samo u primjeru *črîp*. U ostalim se primjerima dogodila promjena *čr-* > *cr-*, tj. *črn*, *črno*, *črv*, *črven*, pa je zato u Hajmašu *Crna nẽdilja*. U šokačkome Santovu također se govori *Crna nedilja* (usp. Franković, 2011: 176). Iz Santova potječe idući zapis: „Crna nedilja je 5. korizmena nedilja ... tu se svako u crno ruvo sprimio. U crkve vriž oltarskoga sakramenta je slika Marijinog Uznešenja u nebo. Na Crnu nedilju ta slika i sveti kipovi bili su uviti u crno platno“ (usp. Franković, 2011: 176). Sukladno se ime susreće, u različitim fonološkim inačicama, u pojedinim hrvatskim kajkavskim govorima u domovini, npr. u Molvama u Podravini *C`rna ned`ilja*.

Svi navedeni primjeri, iz čakavskih govora u Austriji i Slovačkoj, iz čakavskih i arhaičnih štokavskih govora u Mađarskoj te iz kajkavskoga govora Molvi u Hrvatskoj, nedvojbeno pokazuju da je riječ o starome hrvatskom imenu pete korizmene nedjelje, koje se najviše očuvalo u petrificiranim govorima u dijaspori.

Inače, u većini se hrvatskih govora za petu korizmenu nedjelju rabi pučko ime koje je motivirano običajem vezivanja zvona na taj dan, a ne običajem prekrivanja križeva. Te se nedjelje u crkvi ne pjeva i ne zvone zvona u znak žalosti zbog skore Isusove smrti. Zbog toga se običaja ta nedjelja naziva *Gluha nedjelja*. Tako je npr. u brojnim čakavskim govorima u Hrvatskoj te u različitim hrvatskim štokavskim govorima (u Hrvatskoj i dijaspori) u kojima se izgovara fonem /h/. U hrvatskim štokavskim govorima u kojima se /h/ ne artikulira, često se rabi inačica *Gluva* (s promjenom *Gluha* > *Glua* te, nakon umetanja međusamoglasničkoga /v/, > *Gluva*). Tako je u šokačkome Semartinu u mađarskome dijelu Baranje, gdje se rabi ime *Gluva nedjelja*. U hrvatskoj Baranji također se u šokačkim govorima ta nedjelja naziva *Gluva*, npr. *Glüva nedëlja* u ikavsko-ekavskome Luču. Može se pretpostaviti da i racki Hrvati u Dušnoku u mađarskome dijelu Bačke rabe realizaciju s pridjevom *gluva* te da je zabilježena potvrda *Goluva nedjelja* (usp. Franković, 2011: 177) zapravo tiskarska pogrješka. Šokački Hrvati ikavci u Monoštoru i Sonti

rabe fonološku inačicu *Gluvâ nedilja*. U govorima bunjevačkih Hrvata u Bačkoj je *Gluva nêdilja* (usp. Sekulić, 2005: 318). Tako je i u mnogim drugim novoštokavskim ikavskim govorima, npr. u Dalmatinskoj zagori i zapadnoj Hercegovini.

God 1721. papa Benedikt XIII. ustanovio je blagdan Gospe Žalosne u čitavoj Crkvi i odredio da se obilježava u petak prije Cvjetnice. Tako je bilo sve do Pija X. koji je taj blagdan premjestio u rujan. Međutim, u čakavskome Plajgoru u zapadnoj Mađarskoj još se uvijek za petak pred Cvjetnicom rabi ime *Žâlosni piêtāk*. Isto se ime, za isti dan, rabi npr. i u kajkavskim Podravskim Sesvetama u Hrvatskoj, u inačici *Žalôsni pêtêk*, a npr. u čakavskoj Jelsi na Hvaru petak pred Cvjetnicu je *Pêtak od Gôs-pinega pläčä*.

Pučko ime posljednje korizmene nedjelje u čakavskim govorima duž austrijsko-mađarske granice te u blizini austrijsko-slovačko-mađarske tromeđe vezano je uz običaj blagoslivljanja raslinja zvanoga *macice*. Riječ je o vrsti biljke s baršunastim vrhovima. Zato se ta nedjelja najčešće naziva *Macicna nedi(l)ja*, tj. prvi, pridjevski dio toga imena izveden je sufiksom *-ni, -na, -no* iz osnove imenice *mâcica*, npr. u čakavskim i temeljno čakavskim govorima *M"acicna nedija* (Šušev, Gerištof i Kaljštof u Austriji), *Mâcicna nedija* (Pinkovac, Longitolj, Frakanava i Mienovo u Austriji, Unda, Židan, Plajgor i Prisika u Mađarskoj), *Mâcicna nedija* (Mučindrof u Austriji), *M"acicna nedilja* (Filež, Mali Borištof i Pajngrt u Austriji), *M"acicna ned"ilja* (Cindrof u Austriji), *Mâcicna ned"ilja* (Pandrof i Novo Selo u Austriji, Hrvatski Jandrof i Čunovo u Slovačkoj), *Macicna nedilja* (Bajngrob u Austriji). Manji je broj govora u kojima je odnosni pridjev izveden nekim drugim sufiksom. Tako se npr. u Koljnofu u Mađarskoj rabi ime *Maciceva nedija* (usp. Franković, 2011: 179). Tu je pridjevski dio imena izveden iz iste osnove, ali sufiksom *-ev, -eva, -evo* za tvorbu odnosnih pridjeva. Češći je ipak sufiks *-ov, -ova, -ovo*, npr. *Mâcicova nedilja* (Rasporak u Austriji), *M"acicova ned"ilja* (Otava u Austriji), a iznimno se umjesto odnosnoga pridjeva rabi genitiv, npr. *M"acica ned"ilja* (Bielo Selo u Austriji).

7 U Malom Borištofu se govori: *Pred V"azmi je M"acicna nedilja*.

Pridjevski je dio imena posljednje korizmene nedjelje, izveden od imenice *macica*, bio nekoć uobičajen među starosjedilačkim stanovništvom čakavskoga ikavsko-ekavskog dijalekta u središnjoj Hrvatskoj (ponajprije na području današnjega Korduna i Ogulinsko-plašćanske visoravni)⁸. Zato nije začudno što su Hrvati u Hajmašu u Mađarskoj rabili ime *Mâcicova nêdilja*. Hajmaška sintagma *mâcice su svêtili* (tj. blagoslivljali) može se čuti i u Austriji i zapadnoj Mađarskoj (doduše, u drukčijim naglasnim inačicama). U Austriji, u arhaičnome štokavskom Hrvatskom Cikljinu govori se *Mâcična nedilja* (usp. Tornow, 1989: 224), a u arhaičnome štokavskom Bandolu u Austriji *Mâjcova nedilja*.

Budući da je iz drugih krajeva bilo poznato da se blagoslivljaju palmine grančice, s vremenom se u dijaspori i za palmine grančice počeo rabiti naziv *macice*. Naime, premda do 10. stoljeća nije na taj dan bilo uobičajeno blagoslivljati proljetno cvijeće, palmine grančice, maslinove grančice te ino bilje i raslinje, pučka imena zadnje korizmene nedjelje u hrvatskim su govorima u pravilu motivirana tim običajem. Na taj se način pučko ime posljednje korizmene nedjelje, koje je po postanku motivirano pučkim običajem, značenjski povezalo s novozavjetnim događajem Isusova ulaska u Jeruzalem, kada je bio pozdravljen palminim grančicama.

U Hrvatskom se Grobu u Slovačkoj, pod utjecajem slovačkoga jezika rabi ime *Kvêtna nedîla* (prema slč. *Kvetná nedel'a*). Zbog istoga se utjecaja ime *Kvêtna* rabi i u govoru Novoga Sela u Slovačkoj, premda se u tome govoru usporedno rabi i hrvatsko ime *Cvit'nica*. Upravo pučko blagdansko ime, koje je motivirano običajem blagoslivljanja cvijeća, u Hrvata je u današnje vrijeme najproširenije. U različitim se fonološkim inačicama susreće od Jadrana, preko središnje Hrvatske, Hercegovine i Bosne, do sjeverozapadne Hrvatske te do Slavonije i Baranje, uključujući i različite govore u dijaspori. Hrvati kajkavci u mađarskome Pomurju (npr. u selima Sumarton, Serdahel, Mlinarci, Pustara) rabe ime *Cvetna nedela* (usp. Balažin, 1998: 59). Budući da se u tim kajkavskim govorima iz praslavenskoga jata nije razvio samoglasnik /e/ nego zatvoreno e koje

8 Preostalo starosjedilačko stanovništvo u tim dijelovima Hrvatske ime posljednje korizmene nedjelje više ne izvodi iz imenice *macica* nego je naziva po cvijeću.

se u kajkavštini razlikuje kao poseban fonem u odnosu na „obično“ *e*, to se i ime *Cvetna nedela* izgovara s tim posebnim fonemom, zatvorenim *e* u pridjevu *cvetna*, a tako se izgovara i drugo *e* u imenici *nedela*⁹. Dijaletkatne su kajkavske značajke u imenici *nedela* prepoznatljive i u depalatalizaciji *lj > l*, čestoj u kajkavštini. U šokačkome Olasu u mađarskome dijelu Baranje rabi se ime *Cvjetna nedjelja*. U šokačkome Santovu u mađarskome dijelu Bačke rabi se ime koje je izvedeno sufiksom *-ica* iz odnosnoga pridjeva *cvitni*, *-a*, *-o*, tj. *Cvitnica* (usp. Franković, 2011: 180). U šokačkim bačkim govorima s druge strane državne granice susrećemo sukladno ime *Cvitnica*, npr. u Monoštoru i Sonti. Tako npr. šokačka Hrvatica iz Sonte Ruža Siladev, u svojoj knjizi *Divani iz Sonte* piše: *Rascvate se vrba za Cvitnicu. „cica-Maca“*¹⁰ (usp. Vulić, 2009: 289). Doduše, usporedno se u tim govorima rabi i dvočlano ime *Cvitnâ nedilja*. Ime *Cvitnâ nedilja* zabilježeno je u arhaičnome štokavskom Bandolu u Austriji (usp. Tornow, 1989: 224)¹¹. U bunjevačkim govorima često je ime *Cvitna nedilja* (usp. Franković, 2011: 179), npr. u mađarskome dijelu Bačke u mjestima Čavolj (usp. Franković, 2011: 183) i Gara (usp. Franković, 2011: 184). To ime bilježe i ostali istraživači bunjevačkih Hrvata općenito u Bačkoj, npr. *Cvitna nedilja* (Sekulić, 1991: 341), *Cvitna nêdilja* (Stantić, 2001: 226), ali i općenito u novoštokavskim ikavskim govorima. Temeljno ikavski govor mjesta Tukulja, koje je smješteno na Čepeljskome otoku na Dunavu, južno od Budimpešte, prožet je utjecajem novoštokavskoga ijekavskog dijalekta. Da ikavizama u tome kraju još ima potvrđuje ime *Cvitnica* posljednje korizmene nedjelje, koje je zabilježeno na Čepelju (usp. Franković, 2011: 179, 181).

Da bi se u vjerničkome životu istaknula važnost Isusove Muke, cijeli se tjedan između Cvjetnice i Uskrsa redovito naziva velikim. Tako je i u hrvatskim mjesnim govorima, uključujući i one u sjevernoj dijaspori, pa npr. uz austrijsko-mađarsku i austrijsko-slovačko-mađarsku granicu susrećemo pučka čakavska imena *Viêliki tajêdan* (Longitolj, Gerištof i

9 E. Balažin u svome radu nije imala tehničkih mogućnosti za bilježenje toga fonema.

10 Šokci oko Sombora na Cvjetnicu su nosili *cica-mace* na blagoslov (usp. Šeremešić, 2007: 92).

11 Tornow je znakom \ označavao kratkosilazni naglasak.

Filež u Austriji), *Vi`eliki taj`edan* (Mienovo¹², Pajngrt i Cindrof u Austriji, Novo Selo u Slovačkoj), *Veliki taj`edan* (Hrvatski Jandrof u Slovačkoj). U arhaičnome štokavskom ikavskom govoru Hrvatskoga Cikljina u Austriji rabi se ime *Vèliki t`ajdan* (usp. Tornow, 1989: 340).

Hrvati ekavci u Martincima u mađarskome dijelu Podravine, čiji govor pripada arhaičnomu slavonskom štokavskom dijalektu, rabe ime *Veliki tedan* (usp. Franković, 2011: 178). Hrvati u Hajmašu u Mađarskoj rabili su imenicu *n`edilja* u značenjima 'nedjelja' i 'tjedan'. Budući da u starosjedilačkoga stanovništva u središnjoj Hrvatskoj, tj. stanovništva s govorima temeljenim na čakavskome ikavsko-ekavskom dijalektu (na kojem je temeljen i govor Hajmaša) imenica *nedilja* nema značenje 'tjedan', a to značenje izostaje i u govorima Hrvata u polutisućljetnoj sjeverozapadnoj dijaspori koji potječu iz središnje Hrvatske, jasno je da su predci Hajmašana počeli imenicu *n`edilja* rabiti u značenju 'tjedan' nakon velikoga hrvatskog egzodusa u 16. stoljeću. To se moglo dogoditi pod utjecajem doseljenih novoštokavaca u ispražnjene hrvatske krajeve, tj. prije preseljenja u Mađarsku, ali nije isključen ni naknadni štokavski utjecaj nakon preseljenja u Mađarsku početkom 18. stoljeća. Budući da su imenicu *n`edilja* rabili i u značenju 'tjedan', Hrvati u Hajmašu Veliki su tjedan nazivali *Velika n`edilja*. Isto se ime susreće i kod šokačkih Hrvata u inačici *Velika nedilja* u Santovu u mađarskome dijelu Bačke i s druge strane državne granice u Monoštoru. Bunjevački Hrvati u Mađarskoj također rabe ime *Velika nedilja*¹³ (usp. Franković, 2011: 185), a isto vrijedi i inače za bačke bunjevačke Hrvate (usp. Sekulić, 1991: 341; Stantić, 2001: 341).

U skladu s hrvatskom tradicijom, posljednji dani Velikoga tjedna također se nazivaju velikima. U prijašnjim su se vremenima svi dani u Velikome tjednu redovito nazivali velikima i na svoj način isticali. Tako je u ponekim hrvatskim mjestima još uvijek, premda sve rjeđe. U arhaičnome štokavskom ikavskom Bandolu u Austriji u Velikome se tjednu posebno obilježava i *Vèlika sr`ida* (usp. Tornow, 1989: 317). U Mađarskoj,

12 U Mienovu govore: *Vi`eliki taj`edan je taj`edan pred V`azmi* (tj. pred Uskrsom).

13 Budući da su bunjevački govori novoštokavski, dvočlano ime *Velika nedilja* realizira se s novoštokavskim naglascima.

u šokačkome ikavskom Santovu u Bačkoj, među važne dane Velikoga tjedna pripada i *Velika sriđda*. Ista se realizacija čuje i s druge strane granice u šokačkome Monoštoru. Budući da se toga dana nije mrsilo, u čakavskima Prisiki u Mađarskoj i Čunovu u Slovačkoj taj se dan naziva *Mlična sriēda*.

Ime prvoga dana Svetoga trodnevlja u čakavskim se ikavsko-ekavskim govorima duž austrijsko-mađarske granice leksički uklapa u opće-hrvatsku jezičnu sliku, a inačice se javljaju poglavito na fonološkoj razni, i to zbog dijalekatnih posebnosti pojedinih mjesnih govora i skupina govora. Susreću se inačice *Vèliki četrtāk* (Bajngrob, Frakanava i Bielo Selo u Austriji, Unda u Mađarskoj), *Vièliki četrtāk* (Mali Borištof, Gerištof i Otava u Austriji), *Vi"eliki četrtāk* (Pajngrt, Rasporak, Cindrof i Novo Selo u Austriji). Inačica *četrtak* izvedena je iz rednoga broja *četrti*. U govorima u kojima se izgovara slijed *er* na mjestu slogotvornoga *r*, rabi se fonološka inačica *četertak*, npr. *Vèliki četertāk* (Prisika u Mađarskoj), *Vièliki četertāk* (Longitolj u Austriji), *Vi"eliki četertāk* (Mienovo i Šuševovo u Austriji), *Vièliki četertāk* (Filež u Austriji, Židan u Mađarskoj). Kao i u prethodnim pučkim imenima, i u pučkim imenima Velikoga četvrtka razlikuju se fonološke inačice s dvoglasom *ie*, ako se pridjev *veliki* izgovara s dugim *e* koje diftongira, tj. događa se promjena *e > ie* (*veliki > vie-lik*). Važno je napomenuti da se u svim čakavskim govorima u Austriji i Mađarskoj, i ikavskim i ikavsko-ekavskim, uvijek rabi pridjev *veliki*, a ne inačica *veli*, koju inače susrećemo u brojnim čakavskim govorima, pa tako i u brojnim govorima čakavskoga ikavsko-ekavskog i čakavskoga ikavskog dijalekta. Međutim, u središnjoj se Hrvatskoj oduvijek rabio pridjev *veliki*. Tako je u *Modruškom urbaru* iz 1486., tako je u današnjim autohtonim temeljno čakavskim govorima Ogulinsko-modruške udoline (npr. u Ogulinu i Oštarijama), tako je u čakavskim govorima potomaka nekadašnjih iseljenika iz središnje Hrvatske u središnju Istru (npr. na područje Ceranščine), a tako je bilo i u govoru Hajmaša u Mađarskoj. U arhaičnome štokavskom ikavskom Bandolu rabi se fonološka inačica *Vèliki četrtak* (usp. Tornow, 1989: 113 i 317).

Pod utjecajem slovačkoga jezika, u čakavskim i temeljno čakavskim ikavsko-ekavskim govorima u Slovačkoj Veliki se četvrtak naziva

Zeli`eni četrtāk (Čunovo i Novo Selo), odnosno *Zěleni četrtak* (Hrvatski Grob) (prema slč. *Zelený štvrtok*). To je ime motivirano običajem posta, tj. blagovanja povrća na taj dan. Međutim, u čakavskome Hrvatskom Jandrofu u Slovačkoj, sukladno čakavskim govorima u Austriji i Mađarskoj, rabi se leksička inačica *Veliki četrtāk*.

Đ. Franković je u govorima Hrvata kajkavaca u mađarskome dijelu Podravine, sjeverno od Virovitice i Slatine u Hrvatskoj, a istočno od mađarskoga grada Barča, zabilježio realizacije *Veliki četrtak* u svome rodnom selu Lukovišću (usp. Franković, 2011: 179, 186) i *Veliki četvrtak* u selu Bojevu (usp. Franković, 2011: 197). U kajkavskim govorima Lukovišća i Bojeva u mađarskome dijelu Podravine imenica *četrtak*, odnosno *četvrtak* izvedena je od rednoga broja *četrti*, odnosno *četvrti* sufiksom *-(e)k*, karakterističnim za kajkavštinu. Samoglasnik koji se u tome sufiksu razvio iz nekadašnjega poluglasa, u navedenim mjesnim govorima u Mađarskoj ne realizira se kao /e/ nego (kao i na mjestu nekadašnjega jata) zatvoreno *e*, koje se u kajkavštini razlikuje kao poseban fonem u odnosu na „obično“ *e*¹⁴. Hrvati pak u selu Brlobašu, također u mađarskome dijelu Podravine, rabe inačicu *Veliki četvrtak* (usp. Franković, 2011: 195). U tome primjeru susrećemo sufiks *-(a)k* jer govor Brlobaša karakterizira tako snažno kajkavsko-štokavsko prožimanje da se brlobaški može smatrati kajkavsko-štokavskim govorom. Naime, na taj temeljno kajkavski govor vrlo su snažno utjecali govori susjednih Hrvata štokavaca u mađarskome dijelu Podravine. U govorima šokačkih Hrvata u mađarskome dijelu Baranje također se govori *Veliki četvrtak*, npr. u Semartinu (usp. Franković, 2011: 187). U govoru rackih Hrvata u Dušnoku u Bačkoj, čiji govor također pripada slavonskomu dijalektu, Franković je zabilježio slijed *er* na mjestu slogotvornoga *r*, tj. *Veliki četertak* (usp. Franković, 2011: 186). U šokačkome pak Santovu u Bačkoj rabi se inačica *Veliki četvrtak*. Tako je i kod Šokaca s druge strane državne granice u Bačkoj, npr. u Sonti. Kao i svugdje drugdje, tako se i u Sonti u četvrtak

14 Već je spomenuto da se isti taj samoglasnik (zatvoreno *e*) u kajkavštini realizira na mjestu nekadašnjega jata. Đ. Franković, poput E. Balažin, nije imao tehničkih mogućnosti za bilježenje toga fonema.

na večer *zvõna zavěžu*. Ime *Veliki četvrtak* rabe i bunjevački Hrvati u Bačkoj.

U većini čakavskih i temeljno čakavskih govora u Austriji, zapadnoj Mađarskoj i Slovačkoj diftongira dugi samoglasnik /e/ u imenici *petak*, pa se izgovara *pietak*. Odatle npr. realizacije *Věliki piētāk* (Pinkovac u Austriji), *Věliki piētāk* (Bajngrob, Frakanava i Bielo Selo u Austriji, Unda i Prisika u Mađarskoj), *Viěliki piētāk* (Longitolj, Filež, Mali Borištof, Gerištof i Otava u Austriji, Židan i Plajgor u Mađarskoj), *Vi`eliki piētāk* (Kalištof, Mučindrof, Mienovo, Šuševo, Rasporak, Pajngrt, Cindrof i Novo Selo u Austriji, te Novo Selo u Slovačkoj), *Veliki piētāk* (Hrvatski Jandrof i Čunovo u Slovačkoj).

Dvoglas izostaje u temeljno čakavskome govoru Hrvatskoga Groba u Slovačkoj, u kojem se rabi inačica *Věliki pětak*. Također izostaje u arhaičnome štokavskom ikavskom govoru Hrvatskoga Cikljina, u kojem se rabi inačica *Věliki pétak* (usp. Tornow, 1989: 248).

Kod Hrvata kajkavaca u mađarskome Pomurju zabilježeno je ime *Veliki petek* (usp. Franković, 2011: 197). U njihovim je govorima imenica *petek* izvedena od rednoga broja *peti* sufiksom *-(e)k*. Samoglasnik koji se u tome sufiksu razvio iz nekadašnjega poluglasa u govorima pomurskih Hrvata u Mađarskoj ne realizira se kao /e/ nego kao zatvoreno *e* koje se, kako je već navedeno, u kajkavštini razlikuje kao poseban fonem u odnosu na „obično“ *e*. Isto se može reći za realizaciju *Veliki petek* u kajkavskim govorima Bojeva (usp. Franković, 2011: 197) i Lukovišća (usp. Franković, 2011: 179, 194, 197, 198) u mađarskome dijelu Podravine. Arhaični štokavski govori Hrvata u Potonji, kao i govori Hrvata u Martincima, također u mađarskome dijelu Podravine, pripadaju ekavskoj skupini govora slavonskoga dijalekta. Sukladno tomu, zabilježeno je ime *Veliki petak* u Potonji (usp. Franković, 2011: 198) i Martincima (usp. Franković, 2011: 178). Budući da govor njima nedalekoga sela Brlobaša karakterizira, kako je već spomenuto, snažno kajkavsko-štokavsko prožimanje, u tome se govoru također rabi ime *Veliki petak* (usp. Franković, 2011: 195). U govorima šokačkih Hrvata u mađarskome dijelu Baranje također se govori *Veliki petak*, npr. u Semartinu (usp. Franković, 2011: 191), a isto se tako u šokačkome Santovu u mađarskome dijelu Bačke rabi ime *Věliki*

pétak. Tako je i u šokačkih Hrvata u Bačkoj s druge strane državne granice, npr. u Monoštoru i Sonti. Bunjevački Hrvati u Bačkoj s obje strane državne granice također rabe ime *Veliki petak*, npr. u Gari u Mađarskoj (usp. Franković, 2011: 196). Budući da je to dan najvećega posta u godini, tu činjenicu bunjevački Hrvati u Bačkoj ističu i usporedbenim pučkim frazemom *Siroma ko Veliki petak* (usp. Šimčik, 1964: 484). Taj frazem ujedno zorno svjedoči o pučkome poimanju tjeskobe Velikoga petka, a povezuje se s običajem strogoga posta nalik na veliko siromaštvo (usp. Vulić, 1997: 113).

Sukladno imenima Velikoga četvrtka i petka, posljednji se dan Svetoga trodnevlja također naziva velikim, kao i inače u hrvatskoj tradiciji. U čakavskim se govorima u Austriji, zapadnoj Mađarskoj i Slovačkoj to ime susreće u različitim fonološkim inačicama, npr. *Vèlika subòta* (Bajngrob i Frakanava u Austriji), *Vèlika subuòta* (Bielo Selo u Austriji), *Vièlika subòta* (Gerištof u Austriji), *Vèlika subu"ota* (Prisika u Mađarskoj), *Vièlika subu"ota* (Mali Borištof i Otava u Austriji, Židan i Plajgor u Mađarskoj), *Vi"elika subu"ota* (Kalištof, Mučindrof, Šuševno, Mienovo, Rasporak, Pajngrt, Cindrof i Novo Selo u Austriji), *Velika subu"ota* (Hrvatski Jandrof i Čunovo u Slovačkoj). U arhaičnome štokavskom Bandolu u Austriji rabi se inačica *Vèlika subòta* (usp. Tornow, 1989: 323).

U Hrvatskome se Grobu u Slovačkoj za Veliku subotu rabi ime *Bèla sobòta*, a u Novom Selu u Slovačkoj *Bi"ela subuòta*. To je ime rezultat utjecaja slovačkoga jezika (prema slč. *Biela sobota*), a motivirano je običajem blagovanja mliječne hrane (tj. hrane bijele boje) na taj dan, a također i bojom odjeće novokrštenika koji se toga dana oblače u bijelo zbog skoroga krštenja.

U Longitolju u Austriji Velika se subota naziva *Gorist"anje*, a u Undi u Mađarskoj *Gu"oristàjanje*. Naime, u hrvatskim se govorima u Austriji i zapadnoj Mađarskoj glagol *goristati*, odnosno *goristajati* (često s diftongiranim dugim *o* > *uo*, tj. *guoristati* / *guoristajati*) rabi u značenju 'uskrsnuti'. Taj je stari hrvatski glagol osobito često zabilježen u starim pjesmaricama, npr. u uskrsnoj pjesmi *Kristuš je gori stal*, odnosno *Kristuš je goristal*. Zbog toga se u mnogim govorima u Austriji i Mađarskoj velikosubotnja večer naziva *Goristàjanje* (npr. u Židanu i Prisiki u

Mađarskoj), odnosno *Gorist"ajanje* (u Pajngрту u Austriji), *Gu"oristajanje* (npr. u Gerištofu u Austriji), *Krîstuševu Guôristajanje* (npr. u Novom Selu u Austriji), *Gu"orist"ajanje* (npr. u Čunovu u Slovačkoj). *Gorist(aj)anje* započinje u trenutku kada *zvu"one odviêžu*, tj. nakon što završava *Gloria in excelsis deo* i zazvone zvona. Idućega jutra je *Vázám* (npr. u Prisiki i Plajgoru), odnosno u množinskome obliku *Vázmi* (npr. u Undi).

Iznimno je, kao u već spomenutim govorima Longitolja i Unde, tim imenom naknadno obuhvaćen cijeli velikosubotnji dan, a ne samo večer.

U kajkavskome Lukovišću u mađarskome dijelu Podravine posljednji se dan Svetoga trodnevlja naziva *Velika sobota* (usp. Franković, 2011: 179). Šokački Hrvati u Bačkoj rabe ime *Velika subòta*, kako u Santovu u mađarskome dijelu Bačke, tako i s druge strane državne granice, npr. u Monoštoru i Sonti. Ime *Velika sobota* zabilježeno je i u podunavskih Hrvata na Čepeljskome otoku (usp. Franković, 2011: 202). Budući da su novoštokavci, rabe naglasnu inačicu *Vèlika sùbota*.

Zaključne napomene

Premda je u ovome radu predstavljen tek izbor pučkih imena iz pojedinih narječja, dijalekata i skupina govora Hrvata u Austriji, Mađarskoj i Slovačkoj, navedeni primjeri jasno pokazuju da su ta imena dobar pokazatelj podrijetla pojedine subetničke skupine i srodnosti sa sukladnim skupinama u matičnoj domovini ili drugdje u dijaspori. O tome svjedoče i dijalekatne jezične značajke navedenih pučkih imena. Ovom je pak prigodom najvažnije istaknuti činjenicu da su pučka imena korizmenih nedjelja i dana u Svetome trodnevlju u različitim govorima i skupinama govora Hrvata u Austriji, Mađarskoj i Slovačkoj još uvijek sukladna ostalim hrvatskim pučkim imenima, a inojezični su utjecaji rijetki i pojedinačni. Te su činjenice važan pokazatelj podrijetla ne samo čakavskih i kajkavskih govora u dijaspori, nego i štokavskih, čije se hrvatsko podrijetlo često na znanstveno dvojbenačin osporava.

Izvori i literatura

- BALAŽIN, ERIKA (1998) „Preporučane i zabranjene radnje u tradicionalnoj kulturi zaladskih Hrvata“, *Etnografija Hrvata u Mađarskoj*, knj. 5., Poduzeće za izdavanje udžbenika, Budimpešta.
- BORYŚ, WIESŁAW (1973) „Prasłowiańskie prefiksy imienne *pa-*, *pra-*, *so-*, *o-* w języku serbo--chorwackim“, *Rocznik Slawistyczny*, knj. XXXIV., sv. 1., str. 69. – 81.
- BRABEC, IVAN – HRASTE, MATE – ŽIVKOVIĆ, SRETEN (1958) *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III. nepromijenjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- FRANKOVIĆ, ĐURO (2011) *Blagdanski kalendar 1.*, Grad Đakovo – Đakovački kulturni krug, Đakovo.
- SEKULIĆ, ANTE (1986) „Govor bačkih Bunjevaca“, *Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca. Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 50., Zagreb, str. 164. – 197.
- SEKULIĆ, ANTE (1991) *Bački Hrvati*, JAZU, Zagreb.
- SEKULIĆ, ANTE (2005) *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- SKOK, PETAR (1972) *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. 2., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- STANTIĆ, ALOJZIJE (2001) *Krux naš svagdanji*, Hrvatski kulturni centar „Bunjevačko kolo“, Subotica.
- ŠEREMEŠIĆ, MARIJA (2007) *Tragovi sjećanja*, NIU Hrvatska riječ, Subotica.
- ŠIMČIK, ANTUN (1964) „Bunjevačke poslovice Blaška Rajića“, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 42., Zagreb.
- TORNOW, SIEGFRIED (1989) *Burgenlandkroatisches Dialektwörterbuch*, Osteuropa-Institut an der Freien Universität Berlin, Berlin.

-
- VULIĆ, SANJA (1997) „Blagdanska imena i frazemi“, *Riječ*, Rijeka, god. III., br. 2., str. 107. – 114.
 - VULIĆ, SANJA (2005) „Govor Hajmaša u Mađarskoj“, *Čakavska rič*, Split, god. XXXIII., br. 1. – 2., str. 5. – 30.
 - VULIĆ, SANJA (2006) „O govorima Hrvata u Mađarskoj“, *Klasje naših ravni*, Subotica, god. XI., br. 9. – 10., str. 63. – 67.
 - VULIĆ, SANJA (2007) „Govor Hrvata u Mađarskoj koji su podrijetlom sa širega ogulinskoga područja“, *Modruški zbornik*, Modruš, knj. 1., str. 13. – 51.
 - VULIĆ, SANJA (2007) „Prefiksarno-sfiksalna tvorba imenica u gradišćanskohrvatskim idiomima“, *Čakavska rič*, Split, god. XXXV., br. 1., str. 121. – 138.
 - VULIĆ, SANJA (2009) *Vitezovi hrvatskoga jezika u Bačkoj*, NIU Hrvatska riječ – Matica hrvatska Ogranak Subotica, Subotica.
 - VULIĆ, SANJA (2010) „Jezik Modruškoga urbara“, *Čakavska rič*, god. XXXVIII., br. 1. – 2., Split, str. 135. – 153.
 - VULIĆ, SANJA – PETROVIĆ, BERNARDINA (1999) „Govor Hrvatskoga Groba u Slovačkoj“, *Korabljica*, 5., Sekcija Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog centra PEN-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu, Zagreb.

Original scientific paper
Received 23. IV. 2016.

SANJA VULIĆ
Centre For Croatian Studies, University of Zagreb

ON LENT IN AUTOCHTHONOUS CROATIAN COMMUNITIES NORTH AND NORTH-EAST FROM CROATIA FROM THE ETHNOLINGUISTIC ASPECT

Abstract

Ethnolinguistic analysis of folk holiday names and liturgical period implies their dialectological analysis, including idioms and potential proverbs related to particular saint feasts, particular holidays and celebrations as well as certain liturgical periods. This paper discusses selected folk names of Lent Sundays, Holly Week and days of Holly Triduum in autochthonous Croatian communities North and North-East from Croatia. Examples that the author gathered on field researches are regularly accentuated, and the rest are listed in the same way as they were recorded in the publications from which they were taken. Considered examples clearly confirm that the analyzed folk names are good indication of individual indigenous group of Croats origin in Diaspora. Not only lexical but also dialectal linguistic features of those names contribute to that fact. The conclusion is that these names in different idioms of indigenous communities in Croatian Northern and North-Eastern Diaspora mainly comply with the names used in the home country. Influences of foreign language of majority population are strongly expressed only in certain local idioms, i. e. in those localities where worship in Croatian is absent for more than a decade.

Key words: ethnolinguistic, Croats, North, Diaspora, Lent